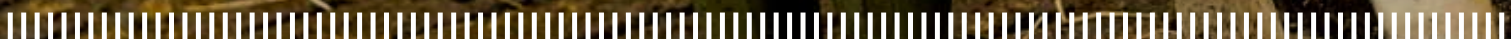

A young man with short brown hair, wearing a green jumpsuit and dark boots, stands in a barn. He is leaning his right hand on the back of a black and white cow. The cow's tail is visible, and the floor is made of wooden slats. The background shows other cows and the interior of the barn.

**JONGE
STARTERS IN
LAND- EN
TUINBOUW**

DRIJFKRACHT

LEERSTOEL LANDBOUW EN SAMENLEVING

DRIJFKRACHT

**JONGE STARTERS
IN LAND- EN TUINBOUW**

LEERSTOEL LANDBOUW EN SAMENLEVING

INHOUD

---

1 Land- en tuinbouw, een sector apart 5

De hedendaagse Vlaamse landbouw 6

Stoppen is niet altijd een keuze 8

Wie zijn de jonge boeren en tuinders? 10

2 Inzetten op de toekomst 13

Bewust kiezen omdat je het graag doet 14

Er is meer dan werk alleen 16

Goed begonnen is half gewonnen 18

Verskillende generaties komen samen 20

Het is wel niet alleen rozengeur... 22

Boer en burger groeien weer naar elkaar toe 24

Een toekomst boordevol uitdagingen 26

3 Kiezen om ervoor te gaan 29

Conclusie 30

VOORWOORD

Leen Schrevens

Nationaal voorzitter Groene Kring,
de jongerenbeweging van de Boerenbond

'Ik word later brandweerman' en 'ik word later verpleegster'. Vele ouders herinneren zich waarschijnlijk hun eigen kinderdromen en zien die ook terugkomen bij hun kinderen. Toch draait het vaak heel anders uit. Als ze evalueren waar ze nu staan, merken ze dat de kinderdromen van toen sterk verschillen van wat ze nu willen bereiken en waar ze nu van dromen. Voor anderen klopt dit echter niet. Sommigen weten van kindsaf wat ze willen en ze gaan daar ook voor. Sommige kinderen, meestal zonen en dochters van land- of tuinbouwers, zeggen dat ze later 'boer willen worden' en dit zullen ze dan ook doen. Ze staan voor de volle 100 procent achter hun beroep. Dit is ook nodig, aangezien het voor de toekomstige bedrijfsleider en zijn of haar partner niet enkel een beroep is, maar ook een levenswijze.

Elk beroep heeft zijn voor- en nadelen, ook dat van land- of tuinbouwer. Heel wat positieve kanten komen hierbij kijken. Je bent je eigen baas, je bepaalt je eigen werkuuren, je bouwt iets op wat volledig van jou is... Maar aan elke medaille is ook een keerzijde. Je hebt weinig mogelijkheid om op vakantie te gaan, je bent zelf verantwoordelijk voor heel je papierberg, je moet omgaan met steeds wijzigende wetgeving... Elke jonge toekomstige bedrijfsleider moet zich bewust zijn van zijn of haar keuze. Zo'n toekomstige bedrijfsleider moet een ideale mix aan eigenschappen bezitten, zoals zelfstandigheid, zelfzekerheid, sterke persoonlijkheid, sociale vaardigheid, creativiteit, technische en economische kennis en stressbestendigheid.

Nadenken over de continuïteit van de land- en tuinbouwsector is voor Groene Kring een vanzelfsprekend onderwerp. Als beweging van jonge land- en tuinbouwers is de start van jongeren in onze sector een cruciaal thema in onze werking. We zien vandaag het aantal land- en tuinbouwbedrijven in Vlaanderen dalen en ook het aantal starters per jaar daalt. Daarom is het net voor deze 150 Vlaamse starters per jaar een nog belangrijkere beslissing en bewustere keuze om te maken. De land- en tuinbouwsector wordt elke dag complexer op gebied van wet- en regelgeving, de bedrijven worden steeds groter en kapitaalsintensiever. Als starter ben je vandaag niet gewoon 'boer' of 'tuinder' maar een 'agrarisch ondernemer' die elke dag belangrijke knopen moet doorhakken.

In deze brochure kan je heel wat vinden over wat nu juist de drijfveren zijn voor jongeren om te starten in de land- en tuinbouwsector. Veel leesplezier!

10 januari 2011

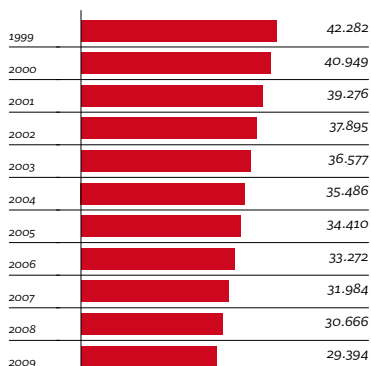
1

Hoewel de land- en tuinbouw een belangrijke sector is in Vlaanderen, daalt het aantal bedrijven jaar na jaar. Bedrijfsleiders stoppen om zeer uiteenlopende redenen en slechts enkelen onder hen vinden een geïnteresseerde opvolger. Gelukkig zijn er nog steeds jongeren die gemotiveerd zijn om een eigen land- of tuinbouwbedrijf te leiden, maar wie zijn ze? Maak kort kennis met de sector en de mensen die er heel bewust voor kiezen.

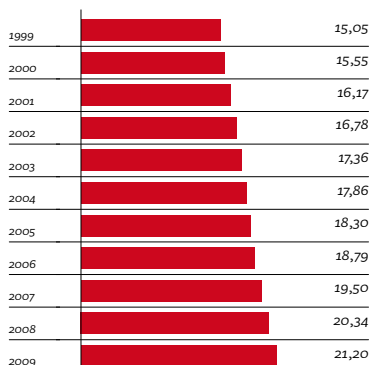
LAND- EN TUINBOUW, EEN SECTOR APART

DE HEDENDAAGSE VLAAMSE LANDBOUW

Evolutie van het aantal bedrijven in de landbouwsector, 1999-2009*

Evolutie van de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf in hectare, 1999-2009*

Enkele cijfers

Het aantal Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven neemt jaar na jaar af. Waar er 10 jaar geleden nog ongeveer 42.000 bedrijven waren, telt de sector vandaag minder dan 30.000 bedrijven. Ongeveer een derde van de bedrijven is dus gestopt en vermoedelijk zal deze dalende trend zich ook de volgende jaren voortzetten. Jaarlijks stoppen er ongeveer 1500 bedrijven, terwijl er slechts zo'n 150 nieuwe starters bijkomen. Betekent dit dan dat er in Vlaanderen minder aan land- en tuinbouw gedaan wordt? Neen, want de totale bewerkte cultuuroppervlakte blijft met ongeveer 625.000 hectare min of meer constant doorheen de jaren. De daling in het aantal bedrijven vertaalt zich dus in grotere bedrijven. Gemiddeld is een bedrijf momenteel 21 hectare groot, maar uiteraard zijn er sterke verschillen per subsector. Zo zal een akkerbouwbedrijf meer oppervlakte beslaan dan een vleeskippenbedrijf.

Het aantal bedrijven is niet evenredig verdeeld over de verschillende subsectoren. Van de 30.000 Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven is meer dan de helft actief in de dierlijke productie. Een derde van de bedrijven zit in de plantaardige sector en ongeveer 15 procent van de bedrijven zijn gemengde bedrijven met zowel dierlijke als plantaardige productie. Het belang van de veeteelt is ook af te leiden uit de gebruikte oppervlakte: meer dan de helft van het landbouwareaal wordt gebruikt voor de productie van voedergewassen. Van de ongeveer 60.000 regelmatige arbeidskrachten in de Vlaamse land- en tuinbouwsector werkt het merendeel in de veeteelt. De tuinbouw komt op de tweede plaats. Vaak hebben tuinbouwbedrijven meerdere personeelsleden voltijds in dienst, die in de piekmomenten bijgestaan worden door een aantal seizoenarbeiders.

Geen onbelangrijke sector

Naast de personen die direct in de land- en tuinbouwsector tewerkgesteld zijn, hangen heel wat gezinnen ook indirect van deze sector af. De agrovoedingsketen is in Vlaanderen een belangrijke bron van tewerkstelling. Per boer of tuinder worden drie personen aan het werk gezet in de andere schakels van de keten. Transportbedrijven, veilingen en de groothandel zorgen ervoor dat de producten tot bij verwerkende bedrijven als slachterijen, diepvriesproducenten en zuivelbedrijven geraken. Maar ook voor de productie zelf is de landbouw afhankelijk van heel wat actoren: dierenartsen, mengvoederbedrijven, veredelingsbedrijven, producenten van plantenbeschermingsmiddelen, kunstmeststoffen of medicatie... Zelfs banken, overheidsdiensten en onderwijsinstellingen zijn gebaat bij een sterke lokale land- en tuinbouw. De impact van de agrarische sector reikt dus veel verder dan de bijna 2 procent van de actieve bevolking die effectief land- of tuinbouwer is.

Minder, maar grotere bedrijven vormen de basis van een belangrijke agrovoedingsketen.

De Vlaamse land- en tuinbouw is ook een belangrijke exporteur van agrarische producten en behoort voor een aantal sectoren tot de wereldtop. Aardbeien, diepvriesgroenten, appels, peren, maar ook sportpaarden zijn een kleine greep uit de belangrijkste exportproducten. Met bijna 3,5 miljard euro in 2009 genereert de land- en tuinbouw zowat een kwart van het Belgische handelsoverschot. Voor meer dan 85 procent van de export van onze land- en tuinbouwproducten is Europa de belangrijkste afzetmarkt, maar door de hoge kwaliteit is er ook vraag vanuit Rusland en China, onder meer naar Conférenceperen en varkensvlees.

De boer van tegenwoordig

De leeftijd van de bedrijfsleiders is vrij hoog. Gemiddeld zijn ze 48 jaar oud en dit gemiddelde neemt jaar na jaar toe. Meer dan de helft van de bedrijfsleiders is ouder dan 50 en meer dan een kwart heeft al de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. Velen onder hen willen nog niet stoppen omdat ze gehecht zijn aan hun bedrijf en het werk als een mooie bezigheid zien. Dit wordt wel niet altijd geapprecieerd door de jongere generatie. Doordat bepaalde interessante gronden in handen blijven van de zogenaamde 'pensioenboeren' kunnen jonge bedrijfsleiders ze niet gebruiken. Hierdoor worden zij gehinderd bij een verdere uitbouw van hun bedrijf, waardoor soms de rendabiliteit in het gedrang komt.

Ongeveer 7 procent van de land- en tuinbouwers is jonger dan 35 jaar. Onder hen zijn ongeveer 100 bedrijfsleiders jonger dan 25 jaar, ongeveer 500 tussen 25 jaar en 30 jaar en zo'n 1200 bedrijfsleiders tussen 30 jaar en 35 jaar. Hoewel blijkbaar steeds minder jonge mensen zich geroepen voelen om in de land- of tuinbouw te werken, blijkt uit een imagostudie van het Vlaams Informatiecentrum voor Land- en Tuinbouw (Vilt) dat de burger grote bewondering heeft voor mensen die vandaag de dag een land- of tuinbouwbedrijf leiden. De burgers geven ook aan dat land- en tuinbouwers vaak ondergewaardeerd worden voor de inspanning die ze dagelijks leveren.

Het onderwijsniveau van de hedendaagse boer is niet meer te vergelijken met dat van enkele decennia geleden. Waar boerenzonen vroeger op jonge leeftijd een bedrijf overnamen met meestal enkel praktische ervaring, heeft het merendeel van de hedendaagse land- en tuinbouwers een degelijk opleidingsniveau. Zo zien we ook dat de grotere bedrijven vaker een hoog opgeleide bedrijfsleider hebben. Een degelijk onderwijsniveau is tegenwoordig een sterke meerwaarde, want naast de nodige praktische knowhow moeten ze ook beschikken over de nodige kennis van boekhouding, personeelsmanagement, wetgeving en administratie. Ook wanneer ze al een eigen bedrijf hebben, volgen velen nog allerhande cursussen en wonen studiedagen bij om op de hoogte te blijven van recente ontwikkelingen in hun vakgebied.

Indeling van de bedrijven volgens productierichting, Vlaanderen, 2009*

Akkerbouw		4.875
Tuinbouw		4.874
Gemengde bedrijven		4.089
Veeteelt		15.556
Totaal bedrijven		29.394

Indeling van de veeteeltbedrijven volgens specialisatie, Vlaanderen, 2009*

Melkproductie		3.835
Rundvleesproductie		4.334
Gemengd rundvee		1.210
Andere graasdieren (schapen...)		1.867
Hokdieren (varkens, pluimvee...)		2.629
Gemengde veeteelt		1.681
Totaal veeteeltbedrijven		15.556

Indeling van de voltijdse arbeidskrachten volgens productierichting, Vlaanderen, 2009*

Akkerbouw		4.732
Tuinbouw		14.352
Melkproductie		5.866
Rundvleesproductie		4.281
Gemengd rundvee		1.891
Andere graasdieren (schapen...)		1.238
Hokdieren (varkens, pluimvee...)		3.789
Gemengde bedrijven		8.440
Totaal voltijdse arbeidskrachten		44.589

Landbouwopleiding van de starters in de landbouw met VLIF-steun, 2009**

B-cursus of gelijkwaardig		4,2%
Installatieattest of gelijkwaardig		32,8%
Lager secundair landbouw		2,1%
Hoger secundair landbouw		27,6%
Hoger secundair beroeps-onderwijs landbouw		12,5%
Hoger secundair niet-landbouw		1,6%
Universitair onderwijs		18,2%
Andere		1,0%

* Bron: AMS op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

** Bron: Departement Landbouw en Visserij - Afdeling Structuur en Investerings

STOPPEN IS NIET ALTIJD EEN KEUZE

Vzw Boeren op een Kruispunt helpt boeren en tuinders in nood

De oprichting van een hulporganisatie voor boeren en tuinders in nood is een idee van de Vlaamse overheid en Cera. De vzw werd op 11 januari 2007 opgericht door Boerenbond, KVLV-Agra en het Algemeen BoerenSyndicaat. Dankzij de financiële steun van deze partners, kunnen boeren en tuinders bellen voor gratis advies. Aanmelding kan via het gratis noodnummer 0800 99 138 of via info@boerenopeenkruispunt.be.

De adviesvragers hebben de garantie dat iedere vraag discreet en ernstig wordt behandeld. De zes medewerkers van Boeren op een Kruispunt hebben ervaring en opleiding om een globale onafhankelijke analyse te maken van de voorgestelde problemen en samen met betrokkenen (en eventueel externe partners) oplossingen te zoeken.

Het ene bedrijf is het andere niet

De meeste boeren en tuinders houden heel veel van hun beroep en willen dit blijven uitoefenen tot ze de pensioengerechtigde leeftijd bereikt hebben, of zelfs langer. Toch zijn er soms persoonlijke redenen waardoor de bedrijfsleider zich genoodzaakt ziet om voortijdig te stoppen. Bij sommigen laat de gezondheid het niet meer toe, bij anderen spelen familiale redenen, zoals een echtscheiding of een overlijden. Ook arbeidsongeschiktheid als gevolg van een bedrijfsongeval kan een boer dwingen om zijn bedrijf over te laten aan iemand anders.

Financiële problemen liggen ook vaak aan de basis van een voortijdige bedrijfsbeëindiging. Soms maken foute beslissingen uit het verleden het voortzetten van de activiteiten onmogelijk. In andere gevallen spelen er oorzaken waarop de bedrijfsleider geen vat heeft. Enerzijds zijn er de sector- en jaargebonden problemen zoals slechte prijzen, waarvan alle bedrijven dezelfde nadelen ondervinden. Anderzijds zijn er ook factoren die slechts op een deel van de bedrijven van toepassing zijn: ongunstige weersomstandigheden, ziekte van dier of gewas, technische problemen...

Financiële schommelingen

De land- en tuinbouwer heeft weinig vat op de prijzen die voor zijn of haar producten betaald worden. Hierbij komt dat de prijzen van noodzakelijke inputs als plantenbeschermingsmiddelen, kunstmeststoffen, loonkosten, veterinaire kosten ook kunnen variëren. Zelfs wanneer men een goede prijs krijgt voor het eindproduct, kan het zijn dat door gestegen productiekosten een 'goed jaar' financieel toch minder goed uitdraait dan verwacht.

Door hun familiale karakter hebben de meeste van onze Vlaamse bedrijven een zekere economische veerkracht, zodat een minder resultaat op jaarbasis niet noodzakelijk leidt tot onmiddellijke stopzetting van het bedrijf. Ze zullen dan eigen kapitaal aanspreken om de financieel lastigere periode te overbruggen, in de hoop dat de inkomsten het volgende jaar beter zullen zijn. Helaas is deze veerkracht niet oneindig en moeten ze soms de boeken voortijdig neerleggen.

Soms kan of mag je niet meer verder

Net zoals de rest van de maatschappij wordt ook de agrarische sector voortdurend met veranderingen geconfronteerd. De bedrijfslocatie belemmert soms een verdere uitbreiding van het bedrijf, zelfs als deze noodzakelijk is om rendabel te blijven. Ook wijzigingen in wet- en regelgeving, zoals het afschaffen van legbatterijen, groeps-huisvesting bij zeugen, onteigeningen... kunnen ertoe leiden dat de boer of tuinder

Door het familiale karakter is er een zekere economische veerkracht, al is deze niet oneindig.

zijn bedrijfsvoering sterk moet aanpassen. Wanneer de bedrijfsleider al wat ouder is en er geen verzekerde opvolging is, of wanneer het nodige kapitaal ontbreekt, zal hij meestal de noodzakelijke investeringen niet meer uitvoeren en ervoor kiezen om het bedrijf over te laten.

De beslissing om voortijdig te stoppen is niet gemakkelijk. Vaak is men bang voor de reacties van de collega's en mensen uit de omgeving. De bedrijfsleider vreest dat anderen de stopzetting van zijn bedrijf zullen beschouwen als zijn falen, waardoor zijn eergevoel een deuk krijgt. Hij heeft moeite om met financiële problemen naar buiten te komen en hulp van externen in te schakelen. Zo riskeren hij en vaak ook zijn gezin steeds meer afgesloten te worden van de buitenwereld, waardoor de stap om hulp te vragen nog moeilijker wordt. Die neerwaartse spiraal kan iedereen treffen, niet enkel de 'kleine' of de 'slechte' boeren. Landbouworganisaties trachten hier een ondersteunende rol in te spelen en ook de vzw Boeren op een Kruispunt helpt boeren in nood met het maken van de juiste keuze voor zichzelf, hun gezin en hun bedrijf.

Indien nodig, werkt vzw Boeren op een Kruispunt samen met freelance psychologen.

Sinds de oprichting hebben maandelijks 20 gezinnen persoonlijk advies gevraagd. De aanvragen komen uit alle sectoren en alle Vlaamse gemeenten. Gemiddeld zijn de bedrijven iets groter dan het gemiddelde Vlaamse bedrijfsprofiel. De gemiddelde leeftijd is 48 jaar: 50 procent van de bedrijfsleiders die bellen, zitten in de eerste helft van hun carrière.

Naast de persoonlijke begeleiding besteedt vzw Boeren op een Kruispunt ook veel tijd aan preventie en sensibilisering: per jaar geven ze 100 voordrachten, waarin alle mogelijke valkuilen in het agrarisch ondernemerschap aan bod komen.

WIE ZIJN DE JONGE BOEREN EN TUINDERS?

‘Mijn zussen waren totaal niet geïnteresseerd en kwamen ook nooit echt in de stallen. Ze wisten dat we een melkveebedrijf hadden, maar daar hield het ook mee op.’

B.L. melkveehouder

‘Als klein manneke ging ik al met pa mee het veld in. Op mijn 10 jaar wist ik al wat ik wilde worden. Ik wilde fruitboer worden en ik ben het geworden.’

B.J. biologische fruitteler

‘In het middelbaar volgde ik schrijnwerkerij. Ik heb dan 2 jaar als dakwerker gewerkt, maar in de winter met de vorst kon je niet gaan werken. Thuis stilzitten is niet mijn sterkste kant, dus ging ik bij mijn ouders op het bedrijf werken en dan is de interesse stilaan terug gegroeid.’

B.C. tomatenteler

Meer bedrijven dan opvolgers

Meer dan de helft van de land- en tuinbouwers is ouder dan 50 jaar. Van deze groep is ongeveer 13 procent zeker van een opvolger, meer dan de helft van hen heeft er zeker geen. Vooral bedrijfsgrootte speelt hier een belangrijke rol: hoe groter het bedrijf, hoe meer kans dat er een opvolger klaarstaat. Kleine bedrijven zijn meestal oninteressant voor jonge starters, zodat de gronden en infrastructuur vaak overgenomen worden door andere bedrijven. Het aantal land- en tuinbouwbedrijven neemt dus jaar na jaar af, terwijl de bedrijfsgrootte steeds toeneemt.

Het overnemen of opstarten van een landbouwbedrijf schrikt velen af vanwege de enorme investeringen in grond en infrastructuur. Het Vlaams gewest steunt gemotiveerde jonge ondernemers via het Vlaams Landbouw investeringsfonds, beter gekend als de VLIF-steun. Een startende land- of tuinbouwer moet aan een aantal voorwaarden voldoen om hierop een beroep te kunnen doen, zoals een levensvatbaar bedrijf hebben, in orde zijn met de nodige vergunningen en boekhouding en gelegen zijn op Belgisch grondgebied. Nagenoeg alle starters maken gebruik van deze steun, omdat het anders bijna onmogelijk is om alles betaald te krijgen.

Liefde voor het vak

Ondanks de hoge investeringen en het zware werk voelen nog steeds heel wat jonge mensen zich aangetrokken tot de agrarische sector. De meesten onder hen zijn opgegroeid op een land- of tuinbouwbedrijf, al betekent dit niet dat elke zoon of dochter van een boer of boerin een eigen bedrijf wil starten. De broers of zussen van jonge starters hebben soms geen interesse in een eigen bedrijf, al kregen sommigen van thuis uit toch de liefde voor de agrarische sector mee. Zij kozen dan vaak voor een job als land- of tuinbouwconsulent of werken in een van de vele schakels van de agrovoedingsketen.

Bij de jonge mensen die willen boeren of aan tuinbouw doen, kan men twee groepen onderscheiden. De eerste groep wist al van kindsbeen af dat ze een eigen landbouwbedrijf wilden. Dat bepaalde hun studiekeuze en op geen enkel moment was er twijfel: ‘Als ik groot ben, wil ik boer worden.’ De overname of de opstart van een bedrijf is een logische stap in hun leven en als het ware een droom die eindelijk in vervulling gaat.

Voor de tweede groep starters is een eigen bedrijf niet zo vanzelfsprekend. Ofwel wilden ze als kind wel in het boerenleven stappen, maar met het ouder worden nam de interesse af. Door de confrontatie met het harde werk van hun ouders of door op te trekken met vrienden of een partner die niet uit de agrarische sector komt, besloten zij na hun studies om een ander beroep te kiezen.

Sommigen kozen hun studies in functie van hun droom: ‘Als ik groot ben, wil ik boer worden.’

Ofwel hadden ze wel interesse in de sector, maar niet in een eigen bedrijf. Voor beide groepen geldt echter dat zij, na enige tijd een bepaald beroep uitgeoefend te hebben, toch merkten dat ze liever zelf een eigen land- of tuinbouwbedrijf wilden leiden. Je eigen baas kunnen zijn, blijkt een belangrijke drijfveer om de overstap toch te wagen. Ook door te helpen op het ouderlijk bedrijf tijdens de weekends en vakanties merkten ze dat het leiden van een eigen land- of tuinbouwbedrijf datgene is wat ze werkelijk in hun leven wilden doen.

De mens achter de jonge boer

Als jonge zelfstandige moet je over heel wat kwaliteiten beschikken om succesvol je bedrijf te blijven leiden. Het is belangrijk dat je alleen kan werken, zowel letterlijk als figuurlijk. Jonge boeren en tuinders voeren vaak taken uit waarbij ze alleen op het veld, in de stal of op de baan zijn. Voor mensen die eerst een andere job uitoefenden en gewoon waren om constant collega's om zich heen te hebben, is dit soms even aanpassen. Ook moet je als zelfstandig ondernemer een aantal beslissingen alleen kunnen nemen. Je kunt raad vragen aan ouders, vrienden of kennissen, maar uiteindelijk moet je zelf keuzes maken en er ook de gevolgen van dragen. Beschikken over de nodige ondernemingszin, nuchter kunnen nadenken en de stress aankunnen, zijn dan ook minimumeisen. Zonder een dosis relativeringsvermogen lukt het niet, want niet alles loopt zoals gepland wanneer je werkt met levende dieren of planten en vaak afhankelijk bent van de weersomstandigheden.

Het feit dat ze alleen kunnen werken, betekent niet dat jonge land- en tuinbouwers eenzaten zijn, integendeel. De meesten onder hen zijn actief in het verenigingsleven: Groene Kring, Boerenbond, Landelijke Gilden, de proefcentra, de veilingvereniging... Hoewel deze verenigingen ook deels met hun beroep te maken hebben, beschouwen ze de vergaderingen als ontspanning, bijna als een hobby. Ze vinden het leuk om met gelijkgestemden aan tafel te discussiëren over actuele onderwerpen binnen hun domein. Op die manier kunnen ze kennis uitwisselen met elkaar en als er problemen zijn, zoeken ze samen naar een oplossing.

Jonge boeren beschouwen elkaar zelden als concurrenten, maar zien elkaar als collega's met eenzelfde passie voor de stiel. Bij de meesten bestaat een groot deel van de vriendenkring dan ook uit mensen die in de sector actief zijn. In dergelijke verenigingen draait het ook niet steeds rond het boerenleven, er worden eveneens ontspannende activiteiten georganiseerd zoals een uitstap of een feestje. Ook dit valt in de smaak, want op die manier leren ze andere mensen kennen en maken ze de nodige tijd om ook eens iets anders te doen. Er is altijd wel iets te doen op het bedrijf, dus moeten ze vrije tijd bewust inplannen.

‘Je kent veel mensen en kan hen al eens opbellen om te vragen hoe zij iets aanpakken. Ik heb het gevoel dat jonge boeren veel gemakkelijker bij elkaar iets gaan halen. Die oude boeren vroeger bleven meer in hun eigen stal en hielden vast aan hun werkwijze, want dat ging altijd goed. Iedereen trok aan zijn eigen touw. Ik denk dat dit bij jonge boeren wel veel verbeterd is.’

D.V. varkenshouder

‘Je moet kunnen relativeren. “Er zijn altijd ergere dingen”, denk ik dan. Het is soms gewoon frustrerend, maar je mag niet met je problemen gaan slapen. Je moet het van je af kunnen zetten. Soms zijn er dingen waar je serieus mee in je hoofd zit, maar dan moet je kunnen zeggen dat het wel in orde komt.’

P.V. fruitteler

‘Ik zit in een heel aantal raden en besturen. Mijn vader deed dat ook. Ik heb altijd gezegd dat ik nooit zo zot ging zijn, maar ik ben nog erger. In de winter is het soms 3 of 4 dagen per week vergaderen. Er kruipt veel tijd in, maar eigenlijk is dat een soort hobby. Een week zonder vergadering, dat gaat niet voor mij.’

C.D. varkenshouder

‘Vanavond is het vergadering in Geel, dus dan moet je een beetje doorwerken. Je bent dan om middernacht thuis, maar je hebt weer iets geleerd en met andere boeren contact gehad. Als je altijd alleen maar op je eigen boerderij bent... Je kan een slimme boer zijn, maar als je alleen op je eigen bedrijf blijft, dan word je ook niet slimmer.’

T.M. vleeskuikenmoederdierenhouder

2

Hard werken, weinig vrije tijd, veel administratie en onzekere prijzen... Toch laten jonge land- en tuinbouwers zich niet afschrikken om een eigen bedrijf te starten of over te nemen. Ze genieten van het werk en de levensstijl die hiermee verbonden zijn. Gemotiveerd om een modern bedrijf uit te bouwen en zich bewust van de problemen, maken ze belangrijke keuzes. De toekomst zal uitwijzen of het de juiste waren.

INZETTEN **OP DE** **TOEKOMST**

BEWUST KIEZEN OMDAT JE HET GRAAG DOET

‘Het is niet omdat we het bedrijf met een derde gaan uitbreiden dat we daarom ineens een derde meer werk zullen hebben. Door de nieuwbouw zijn we beter georganiseerd en een deel van het werk dat we nu moeten doen, valt weg. Met de hand voeren zit er dan niet meer bij, het zal een heel pak efficiënter gaan.’

C.D. varkenshouder

‘Ik werk nu al een paar jaar op een bureau en dat is precies niets voor mij. Toen mijn moeder overgeschakeld is op scharrelkippen, kreeg ik interesse in het bedrijf. Vroeger met die batterijen, dat sprak me niet zo aan, maar nu wel. Ik vind het plezant om door de stal te lopen en het werk te doen. Dat is nog echt een boerinneke zijn.’

E.V. leghennenhoudster

Niets zo mooi als de boerenstiel

Het werk zelf is een van de belangrijkste drijfveren voor jonge mensen om land- of tuinbouwer te worden. Aangezien de meesten al van kindsbeen af op een agrarisch bedrijf wonen, kennen ze het boerenleven met alles wat erbij komt kijken. Ze weten dus wat hen te wachten staat, kennen de problemen, maar voelen zich toch aange trokken tot dit beroep. Meer nog, de meesten houden van hun werk en beschouwen het vaak als een hobby, iets ontspannends om te doen. Velen menen dat je het harde werk en de lange dagen niet kan volhouden als je het zo niet bekijkt. Je moet er plezier in blijven hebben. Drie aspecten maken de boerenstiel in hun ogen zo mooi: het verzorgen van levende organismen, het werk in de natuur of buiten en de afwisseling in hun werk.

Jonge boeren vinden het leuk om met levende organismen te werken, of het nu dieren of planten zijn. Ze halen plezier uit het zien groeien en verzorgen hiervan. Het kleine zaadje dat uitgroeit tot een goudgele graanhalm, het hulpeloze kalfje dat opgroeit tot een stevige stier, daar doen ze het voor. Ze proberen die dan ook zo goed mogelijk te verzorgen, want ze weten dat deze levende organismen van hun verzorgers afhankelijk zijn. Enkel door een optimale verzorging kan je als boer een kwaliteitsvol product afleveren, waarop je trots kan zijn en waaruit je een inkomen kan halen.

Ook het werk buiten ervaren ze als een groot pluspunt, iets wat bij weinig andere jobs te vinden is. Uiteraard is er vooral bij mooi weer een leuke kant aan het werk. In de zon op het veld, velen beschouwen dit als een stukje vakantie tijdens de werkuren. Het geeft hen ook de mogelijkheid om stil te staan bij het leven en de natuur, waarmee ze zich sterk verbonden weten. Ze genieten er dan ook van om ’s avonds na het werk nog eens naar hun installaties, velden, planten of dieren te kijken en vast te stellen dat alles in orde is.

Altijd iets anders te doen

Het werk op een land- of tuinbouwbedrijf is op allerlei vlakken heel afwisselend. De meeste land- en tuinbouwers leven met de seizoenen mee, waardoor het werk doorheen het jaar nooit hetzelfde is. Soms zijn er een paar weken waarin ze elke dag hetzelfde werk moeten doen, maar dat vinden ze niet erg. Ze weten dat er daarna een heel andere activiteit volgt. Bij fruittelers bijvoorbeeld is de winter het seizoen van het snoeien en sorteren, in de lente moeten de bomen beschermd worden tegen hagel, vorst, ziekten en plagen en op het einde van de zomer en in de herfst moet er geplukt en gesorteerd worden. Ook de werkdruk verschilt van periode tot periode, al is er steeds wel een of ander werkje te doen op een land- of tuinbouwbedrijf.

Of het nu planten of dieren zijn, het is leuk om levende organismen te zien groeien en verzorgen.

Naast de variaties doorheen het jaar vinden ze het ook belangrijk dat ze geen hele dag met hetzelfde bezig zijn. Op een gemengd bedrijf is dit al sneller vanzelfsprekend, maar ook op andere bedrijven wordt een dag als zeer afwisselend ervaren. De dagelijkse verzorging van de planten of de dieren wordt afgewisseld met het uitvoeren van een herstelling, zorgen dat de administratie in orde is, iets brengen of afhalen... Dit doorbreekt de sleur en zorgt ervoor dat het werk dag in dag uit plezierig blijft. Het ene jaar is ook het andere niet op het vlak van werk. Door te investeren in een nieuwe machine zoals een melkrobot of een ander gewas te telen dan het voorgaande jaar kan je ook hier afwisseling brengen.

Van 'boer' tot zelfstandig agrarisch ondernemer

Jonge boeren en boerinnen vinden het leuk om hun eigen baas te zijn en te beslissen als zelfstandig ondernemer: zelf je eigen dag kunnen indelen, zelf je werk plannen, zelf beslissen waar je met je bedrijf naartoe wil evolueren. Ze weten dat ze veel tijd en moeite moeten steken in het bedrijf, dat ze lange dagen moeten kloppen, maar dat is geen probleem omdat ze beseffen dat ze later zelf de vruchten kunnen plukken van hun vele inspanningen. Vooral voor degenen die eerst werkten voor een baas geeft dit 'loon naar werk' veel voldoening.

De dagelijkse leiding van hun bedrijf is niet altijd even gemakkelijk. Een bedrijf kan enkel rendabel blijven door er steeds voor te zorgen dat je goede producten aflevert. Dat dit niet altijd vanzelfsprekend is, heeft te maken met de onvoorspelbaarheid die het werken met levende organismen met zich meebrengt. Het wordt dan ook als een uitdaging gezien om de dieren of planten zo goed mogelijk te verzorgen, ook in soms lastige omstandigheden. Hoewel op vele bedrijven de boer het werk alleen uitvoert, of samen met familieleden die het bedrijf door en door kennen, werken ze vooral in de tuinbouw vaak met extern personeel, vooral tijdens piekmomenten zoals de oogst. De bedrijfsleider moet dan trachten om dit team zo goed mogelijk te laten samenwerken, vaak een hele uitdaging gezien de verschillen in taal en cultuur. Een boer of tuinder moet hiervoor over zeer uiteenlopende kwaliteiten beschikken.

Ook als alles vlot loopt, proberen jonge bedrijfsleiders steeds om hun werk te vergemakkelijken. Kan het niet efficiënter of sneller? Hoe kan ik dit best aanpakken? Ze stellen zichzelf doelen en proberen die zo goed mogelijk te realiseren. Hiervoor zijn soms dure investeringen noodzakelijk, al zal pas later duidelijk worden of je als bedrijfsleider een juiste keuze gemaakt hebt. Blijkt dit het geval te zijn, dan is de voldoening uiteraard zeer groot. Niets zo mooi als trots zijn op iets wat je zelf besloten en verwezenlijkt hebt.

'Ik vind het leuk om mijn eigen baas te zijn en mijn eigen planning te maken. Ik ben niet gemaakt om heel de tijd ja te knikken en ik zou het moeilijk vinden als iemand anders zei: "Nu ga je dit doen, van dan tot dan." Dat kan ik niet.'

H.V. aardbeienteler

'Ik denk dat vooral de uitdaging mij aansprak. Iets doen voor jezelf en er het beste van proberen te maken. Want als je ergens anders werkt, doe je je werk, je gaat naar huis en het is gedaan. Je hebt er altijd die veel minder doen dan jij en die juist hetzelfde verdienen. Of die gaan met de eer lopen. Dat is niet plezierig. Je wilt het wel doen, je wilt veel doen voor iemand anders, maar ik wilde toch wel geapprecieerd worden voor mijn inspanning.'

E.L. fruitteelster

'De afwisseling vind ik het leukste. Er wordt elke dag twee keer gemolken en de koeien moeten gevoederd worden. Je kunt je afvragen waar de afwisseling dan zit, maar het is toch elke keer iets anders. Je zit niet de hele dag op een stoel met een berg papieren voor je neus.'

B.L. melkveehouder

'Vroeger kon je het op het veld allemaal waarmaken. Tegenwoordig moet je je boekhouding bijhouden, je moet je papieren juist kunnen invullen, je moet je eigen geldzaken kunnen beredeneren... Eigenlijk heb je een stuk of vier, vijf beroepen bijeen. Van "een lompe boer" kan je echt niet meer spreken.'

G.V. vollegrondsgroenteteler

ER IS MEER DAN WERK ALLEEN

‘Met dieren zal het waarschijnlijk anders zijn, maar als ik zeg dat ik 5 dagen op vakantie ga, dan ben ik weg. Niet dat ik veel op vakantie ga, ik heb nog nooit gezegd: “Morgenvroeg vertrek ik.” Ik sta alle dagen op rond 6 uur en in de zomer weet je vooraf soms niet tot hoe laat je bezig zal zijn. Maar ik heb daar geen problemen mee, ik vind dat plezant.’

E.W. fruitteler

‘Je bent altijd thuis, ook voor de kinderen. Ze lopen hier altijd rond. Je bent steeds bezig, maar je bent wel thuis. Als het in bepaalde periodes heel druk is, kan je dat nog oplossen door iemand te vragen om op de kinderen te letten. Je hoeft ook nooit in de file te staan, je kan werken van ’s morgens echt vroeg tot ’s avonds laat. Het is een toffe stiel.’

M.D. sierteelster

Het gezin als hoeksteen

Hoewel de subsectoren sterk verschillen, kan men toch een aantal gemeenschappelijke kenmerken onderscheiden die typerend zijn voor de levensstijl verbonden met een land- of tuinbouwbedrijf. Eén daarvan is het feit dat de meeste boeren en tuinders wonen op het bedrijf waar ze werken. Dit biedt het voordeel dat er geen verre verplaatsingen nodig zijn om naar het werk te rijden en er hierdoor ook geen kostbare tijd verloren gaat. Ook kunnen ze op die manier gemakkelijk hun gezin combineren met het werk op het bedrijf: de kinderen van school halen, een kleine herstelling in huis uitvoeren, koken of andere huishoudelijke taken... Velen zagen van jongs af aan welke vrijheid hun ouders hadden op dit vlak en willen zo’n leven ook voor hun eigen gezin.

Het gezin staat vaak centraal op een landbouwbedrijf, zeker wanneer beide partners op het bedrijf werken. Ze kunnen de hele dag in elkaars buurt zijn en weten en begrijpen waar de andere mee bezig is. Sommigen kunnen zich zelfs niet voorstellen hoe het zou zijn indien ze hun partner enkel ’s avonds een paar uur zouden zien. Ze hebben het gevoel dat je dan naast elkaar leeft. Vooral de gezamenlijke maaltijden met partner en kinderen worden gekoesterd, zelfs al werkt men ’s avonds meestal nog verder.

Jonge boeren vinden een landbouwbedrijf ook een leuke omgeving om hun kinderen te laten opgroeien. Ze kunnen hun kinderen heel de dag rond zich hebben en als de kinderen ziek zijn, hoeven de ouders geen verlof te nemen om hen te verzorgen. Het feit dat ze zelf in hun kindertijd steeds hun ouders dicht bij zich hebben gehad en dat het leven op een boerderij nooit verveelt, is iets wat ze ook voor hun eigen kinderen willen. Aangezien ze wonen op het bedrijf, vormt acute kinderopvang er zelden een probleem.

Vrije tijd?

Wie aan een eigen land- of tuinbouwbedrijf begint, weet dat er vaak lange dagen en onregelmatige uren bijhoren. Jonge boeren en tuinders kennen dit van vroeger op het ouderlijk bedrijf, maar het schrikt hen dus niet af. De meesten werken gemiddeld 12 uur per dag op hun bedrijf, al hangt dit af van de sector, de periode en het aantal mensen dat op het bedrijf actief is. Ook tijdens het weekend wordt dikwijls gewerkt en voor de meesten is zaterdag een gewone werkdag. Zondag wordt vaak enkel het noodzakelijke gedaan, vaak om de zondagsrust van de burens te respecteren, maar in drukke periodes wordt er ook dan gewoon doorgewerkt.

Veel vrije tijd hebben de land- en tuinbouwers niet. Buiten vergaderingen van de verenigingen waar ze lid van zijn, hebben ze meestal weinig behoefte aan andere

Je kunt je kinderen heel de dag rond je hebben, acute kinderopvang vormt zelden een probleem.

hobby's. Net zoals andere jonge mensen vinden ze het wel belangrijk om tijd te maken om eens op stap te gaan en met vrienden af te spreken. Op vakantie naar het buitenland is voor de meeste jonge boeren geen noodzaak. De meerderheid ziet er meer nadelen dan voordelen in. Wanneer er toch tijd is om er eens een paar dagen tussenuit te trekken, moet er meestal iemand gevonden worden om op het bedrijf te passen. Hun bedrijf uit handen geven, is echter iets wat de meesten niet graag doen. Wanneer dat dan toch gebeurt, willen ze er zeker van zijn dat de vervanger weet waar hij of zij mee bezig is. De drempel is dan ook minder groot als ze in die periode kunnen terugvallen op hun ouders, broers of zussen. Die kennen het bedrijf en weten wat ze moeten doen. Sommigen doen een beroep op agro|bedrijfshulp, al zien anderen een vreemde op hun erf niet zitten.

'Soms moet je ook nadenken over de toekomst. Voor mijn huidige job moet ik veel uren kloppen en er wordt veel van mij verwacht. Als ik kinderen krijg, wordt dat moeilijk te combineren. Je moet ze dan de helft van de tijd op school laten wachten, omdat ik er niet geraak of... Nee, dan kies ik liever hiervoor. Je hebt veel vrijheid en je kan de kinderen altijd bij je hebben, net zoals wij vroeger gewoon waren. Mama bracht ons naar school, ze kwam ons halen. Ze was er altijd.'

E.V. leghennenhoudster

'Het is nooit gedaan met werken in feite, je kan hier altijd blijven werken als je daar zin in hebt. Maar ik probeer toch 's avonds nog geregeld buiten te komen. Je moet daar zelf tijd voor maken, zo simpel is het. In het asperge-seizoen is het 7 dagen op 7 van 's morgens vroeg tot 's nachts. Dat is heel zwaar en je hebt dan ook niet veel zin meer om nog buiten te komen, maar toch probeer ik dat te doen.'

P.G. vollegrondsgroenteteler

'Ik probeer toch van zondag een rustdag te maken. Je hebt toch ook nog je sociale leven dat je op peil wilt houden. Zaterdagavond gaan we soms nog uit en ik zit in de Groene Kring. We zijn met 15 à 20 personen, waarvan slechts 2 vrouwen, maar ik amuseer me goed. Dat is wel mijn ding, in de Groene Kring.'

N.D. bedrijfsleidster gemengd bedrijf

'Elk jaar ga ik met twee maten van mij een week op reis naar het buitenland. Dan vraag ik aan mijn pa en ma om te helpen. Mijn zus had vorig jaar op dat moment een rustigere periode op haar bedrijf, dus dan hebben zij het overgenomen.'

G.C. melkveehouder

GOED BEGONNEN IS HALF GEWONNEN

‘Tets durven vragen aan een collega is ook heel belangrijk. Veel mensen durven dat niet. Bij een veevoederfirma bijvoorbeeld hebben ze enorm veel kennis, dus waarom zou je ze eens niet laten langskomen? Je moet jezelf door zoveel mogelijk mensen laten informeren. Maar je moet ook willen leren, want er zijn er genoeg die raad vragen en er achteraf geen rekening mee houden.’

D.V. varkenshouder

‘Zowel mijn ouders als mijn schoonouders hebben het bedrijf van hun ouders overgenomen en moesten alles vernieuwen. Ze raadden ons aan om dat niet te doen en zelf iets nieuws te zetten. Het is natuurlijk een zware investering, maar het loont wel. Je hebt minder last van dingen die ineens stuk gaan.’

M.D. sierteelster

Waar begin ik aan?

De beslissing om een eigen bedrijf te leiden zal het verdere leven van de jonge boeren en tuinders grondig en blijvend veranderen. Aangezien de ouders dit levensbepalend moment zelf ook meegemaakt hebben en weten welke impact dit heeft, zullen ze hun kinderen zelden stimuleren om iets te doen wat ze niet graag doen. Wie niet met heel zijn hart boert, zal het werk namelijk nooit volhouden en gezien de grote investeringen is dat toch noodzakelijk. Wanneer blijkt dat een kind wel interesse heeft in de sector, dan steunen de meeste ouders dit volledig. Zeker wanneer er interesse is in het ouderlijke bedrijf zijn ze vaak opgelucht dat er een opvolger is om hun levenswerk over te nemen.

Wie beslist om een eigen land- of tuinbouwbedrijf te gaan leiden, moet in de eerste plaats zoeken naar een sector om in te starten. Bijna altijd kiest een jongere dezelfde sector als die waarin zijn ouders of eventueel familie actief zijn. Het is de sector die ze het beste kennen en waarin ze de meeste ervaring en contacten hebben. De starters beseffen goed dat ze hun liefde voor die bepaalde teelt meekregen van hun ouders en dat ze, wanneer ze in een ander gezin opgegroeid waren, met evenveel liefde iets anders zouden telen. Toch houden ze meestal vast aan hun vertrouwde product, maar bij een overname van een vreemd bedrijf kan het gebeuren dat de zoon of dochter een andere richting uitgaat.

Er is een duidelijk onderscheid tussen de plantaardige en de dierlijke productie. Veetelers hebben meestal weinig interesse in gewasproductie en tuinders voelen meestal weinig voor het houden van dieren. Ook binnen deze productiegroepen kiezen de meeste jonge boeren en tuinders specifiek voor de sector van hun ouders. Een melkveehouder zal niet gemakkelijk met varkens of kippen beginnen en omgekeerd. Wanneer de ouders een gemengd bedrijf hebben, kan het gebeuren dat de verschillende subsectoren afgewogen worden ten opzichte van elkaar. Ook hier kan het gebeuren dat de opvolger een specifieke voorkeur heeft voor een van de productietakken op zijn ouderlijk bedrijf. Vaak beslist hij dan om het bedrijf te heroriënteren en zich enkel in deze tak verder te specialiseren en de nodige veranderingen hiervoor door te voeren.

Overnemen of zelf starten?

Wanneer je de keuze gemaakt hebt om te beginnen boeren en de specifieke subsector bepaald hebt, komt de vraag of je een bedrijf zal overnemen of een volledig nieuw bedrijf wilt opstarten. Zelf een bedrijf opstarten is zeer moeilijk, zowel financieel als organisatorisch. Het vraagt bijzonder veel tijd en inspanningen, vooral op het vlak van de administratie. Het duurt vaak vele maanden om alles rond te krijgen en in die

Er moeten veel keuzes gemaakt worden, zoals overnemen of zelf een nieuw bedrijf opstarten.

periode moet de enthousiaste starter tijdelijk ergens anders werken. Het voordeel is dat wanneer het nieuwe bedrijf klaar is, dit helemaal aan jouw eigen wensen voldoet en je geen tijd en geld in herstellingen of verbouwingen hoeft te steken. Je kan je dus volledig concentreren op de teelt zelf, in een omgeving en met de machines die je zelf gekozen hebt.

Wanneer je beslist om een bestaand bedrijf over te nemen, moet je een geschikt land- of tuinbouwbedrijf vinden. Vaak wordt gekozen voor het bedrijf van de ouders, al moet hier rekening gehouden worden met de wensen van mogelijke broers of zussen. Indien geen van de broers of zussen interesse heeft, moeten er goede afspraken gemaakt worden over de mogelijke overnameprijs. Wanneer een van de broers of zussen echter ook in het ouderlijk bedrijf geïnteresseerd is, moet bekeken worden of het mogelijk is om eventueel samen het bedrijf over te nemen. Zo niet, zal een van de geïnteresseerden een ander bedrijf moeten zoeken. Aangezien er meer bedrijven beschikbaar zijn voor overname dan dat er opvolgers zijn, zullen de meeste starters zonder al te veel problemen een bedrijf vinden. Bij deze zoektocht worden ze vaak geholpen door contactpersonen binnen de keten. Zij komen op meerdere bedrijven, weten welke bedrijfsleider van plan is om zijn of haar bedrijf over te laten en of dit een goede zaak zou zijn.

Hulp uit vele hoeken

Bij het maken van de verschillende keuzes kunnen de jonge boeren en tuinders een beroep doen op verschillende personen en instanties. In de eerste plaats zijn er hun ouders en familie, die de sector vaak door en door kennen en de nodige contacten hebben. Zeker iemand die het familiebedrijf overneemt, zal met raad en daad bijgestaan worden. Ook contactpersonen uit de keten, zoals vertegenwoordigers van voederfirma's, de veilingen of de proefcentra, en medewerkers van landbouworganisaties staan klaar om raad te geven waar nodig.

Daarnaast bestaan er ook gespecialiseerde kantoren die beginnende ondernemers begeleiden bij hun eerste stappen als bedrijfsleider en de bijbehorende, vaak ingewikkelde administratie. Vooral op het vlak van investeringen en de bijbehorende jarenlange afschrijfkosten wordt er beroep gedaan op specialisten en banken. Deze laatste spelen een zeer belangrijke rol, aangezien het onmogelijk is om een bedrijf te starten of over te nemen zonder een zware lening aan te gaan. De bank bekijkt het financieel plan van het bedrijf en besluit of het bedrijf al dan niet rendabel kan zijn. Hiernaast kunnen jonge boeren en tuinders op financieel vlak ook een beroep doen op VLIIF-steun om goed te starten en de soms noodzakelijke verbeteringen op hun nieuwe bedrijf door te voeren.

'Ik denk wel dat mijn ouders blij zijn dat iemand het bedrijf overneemt. Een opvolger zoeken buiten de familie is niet zo gemakkelijk. Misschien dat het in de toekomst wel verandert, dat meer mensen er terug zin in krijgen?'

P.G. vollegrondsgroenteteler

'Eerst zijn we op zoek gegaan naar een stuk land om totaal nieuw te starten, maar dat was niet zo gemakkelijk te vinden. Dan kwam dit bedrijf te koop staan. De vorige eigenaar was bijna failliet, en ik heb het voor een schappelijke prijs kunnen overnemen. Ik heb het zelf nog beter kunnen uitbouwen, zodat het wel rendabel geworden is.'

K.D. tomatenteler

'Bij de overname van het bedrijf heb ik het papierwerk laten doen. Dat kan je zelf bijna niet meer. Als je daar iets vergeet, kan je dat erg veel geld kosten. Ook het oprichten van de vennootschap heb ik door hen laten doen.'

J.B. melkveehouder

'Het is een logisch gevolg van hier als klein manneke op te groeien. Als ik bij een plantenkweker was opgegroeid, was ik nu misschien bloemen aan het stekken. Als mijn ouders een slagerij hadden gehad, was ik nu misschien in een slagerij aan het werk.'

L.V. bedrijfsleider gemengd bedrijf

'Ik zit met mijn vader en mijn twee broers in het bedrijf en we hebben elk ons eigen deel, al wordt het als één bedrijf gezien. Het is niet zo dat die bepaalde bomen van mij zijn, dat ik die twee keer ga snoeien. Het geld van die bomen wordt ook niet apart gehouden, dat is niet te doen.'

P.V. fruitteler

VERSCHILLENDE GENERATIES KOMEN SAMEN

'Je hoort veel verhalen over problemen wanneer de ouders en de kinderen samen in het bedrijf gaan.'

A.D. & C.V. groentetelers

'De neef van mijn moeder moest stoppen om gezondheidsredenen en mijn vader heeft nu dat bedrijf overgenomen. Hij kan het werk nog wel aan en opeens zonder werk vallen, dat zag hij niet zitten.'

C.D. varkenshouder

'Ik zit samen met mijn ouders in een landbouwvennootschap. Elk hebben we ons deel ingebracht en we hebben een aantal afspraken. Zij blijven nog 5 jaar actief meewerken en worden dan stille vennoot met een deel bedrijfsmiddelen. Als jonge boer is het niet gemakkelijk om alles ineens te betalen.'

D.V. melkveehouder

Met of zonder partner?

De beslissing om een eigen bedrijf te leiden neem je niet alleen, zeker niet wanneer je een partner hebt. Blijft de partner buitenshuis werken of komt hij of zij mee in het bedrijf? In dit laatste geval zijn ze niet noodzakelijk allebei bedrijfsleiders, de partner kan ook ingeschreven staan als arbeider of meewerkende echtgenoot. Soms is de partner wel geïnteresseerd in het bedrijf, maar niet direct van plan om zijn of haar beroep buitenshuis op te geven. Dit kan om verschillende redenen, zoals toffe collega's of als een vorm van risicospreiding voor het geval de inkomsten uit het land- of tuinbouwbedrijf tegenvallen. Buitenshuis werken neemt niet weg dat hij of zij 's avonds en in het weekend helpt of bijvoorbeeld de administratie voor zijn of haar rekening neemt. Wanneer de partner geen interesse heeft in het land- of tuinbouwbedrijf, doet ieder gewoon zijn ding en de partners respecteren elkaars keuze.

Met de ouders samen of niet?

Sommige jonge land- en tuinbouwers zijn niet met hun partner, maar met hun ouders in het bedrijf gestapt. Dit is meestal het geval wanneer men het ouderlijk bedrijf wil overnemen, maar de ouders nog niet oud genoeg zijn om met pensioen te gaan. De twee generaties leiden dan vaak samen het bedrijf. Dit kan op verschillende manieren. Zo is het mogelijk dat de zoon of dochter als arbeider komt werken op het bedrijf tot de ouders met pensioen gaan. Daarna neemt de jongere het bedrijf in een keer volledig over. Verder zijn er ook verschillende vormen van vennootschappen mogelijk: een landbouwvennootschap, een bvba of een feitelijke vereniging. De opvolger kan dan geleidelijk aan een groter deel van het bedrijf overnemen om ten slotte de volledige eigenaar te worden. Bij een vennootschap is het ook mogelijk dat er meerdere kinderen samen met de ouders het bedrijf bezitten. Het komt ook voor dat de nieuwe generatie het bedrijf overneemt en de ouders blijven werken als arbeider.

Samen met je ouders in het bedrijf stappen loopt niet altijd even vlot. Het is dus belangrijk dat je hier vooraf goed over nadenkt. Verschillende generaties op een bedrijf betekent dat er verschillende visies samenkomen. De ouders zijn gewend om het bedrijf op hun manier te leiden en moeten nu opeens rekening houden met de mening van zoon of dochter. Er worden vaak compromissen gesloten om de oude en nieuwe gedachten te verenigen, wat niet altijd even gemakkelijk is. Als de partner ook mee in het bedrijf komt, is het voor hem/haar niet vanzelfsprekend om samen met de schoonouders op het bedrijf te werken.

Voor de ouders is het meestal niet gemakkelijk om het bedrijf los te laten waar ze heel hun leven gewoond en gewerkt hebben, zelfs al zijn ze blij dat alles binnen de eigen familie blijft. Ook wanneer zoon of dochter het bedrijf al volledig in handen

Verschillende generaties op een bedrijf betekent dat er verschillende visies samenkomen!

heeft, blijven de ouders vaak hun kinderen met raad en daad bijstaan in moeilijkere periodes. Voor jonge starters is het zeer interessant dat ze op iemand kunnen terugvallen die door jarenlange persoonlijke ervaring het bedrijf en al wat er bij komt kijken door en door kent.

Wat met het woonhuis?

De meeste jonge boeren verkiezen om op het bedrijf te gaan wonen omdat dat zoveel voordelen heeft: je woont op je werk, alle nodige papieren zijn op het bedrijf wanneer er controle komt, problemen kunnen sneller opgemerkt en opgelost worden... Wanneer het bedrijf van de ouders wordt overgenomen, is dit soms moeilijk. De ouders moeten in dat geval bereid zijn om te verhuizen uit het huis waar ze jarenlang gewoond hebben. Wanneer de zoon of dochter nog geen partner heeft, blijft hij of zij vaak bij de ouders wonen, maar met een partner of kinderen is dit niet zo vanzelfsprekend. Men zoekt dan naar een woning dicht bij het bedrijf.

‘We werken momenteel met drie verschillende leveranciers, waarbij er eentje in mijn ogen beter is dan de andere. Ik zou die twee andere willen buitengooien, maar een van hen komt hier al 30 jaar en dat ligt dus gevoelig voor de oudere generatie.’

N.D. bedrijfsleidster gemengd bedrijf

‘Mijn vriendin ziet het niet echt zitten om op het bedrijf te wonen, al zou ik dat wel het gemakkelijkste vinden. Sommige collega’s wonen op een paar kilometer van hun bedrijf en dat is toch niet altijd even handig. Een huis hier in de straat zou ideaal zijn.’

G.H. fruitteler

HET IS WEL NIET ALLEEN ROZENGEUR...

‘Ik zou bijna een secretaresse kunnen aanwerven om alles in te vullen en bij te houden. Het is echt wel complex, de hele landbouwwetgeving en alle lastenboeken: Vegaplan, IKKB, Codiplan, GMP, Certus... Gewoon voor de kwaliteit en je wordt er in verhouding niet voor vergoed.’

L.V. bedrijfsleider gemengd bedrijf

‘Wij hebben hier een aantal Polen en Roemenen als seizoenarbeiders. Die mogen maar 65 dagen werken, want anders moeten we meer RSZ betalen en dat is niet interessant. Met dit aantal dagen komt een fruitbedrijf niet toe, want je kunt ze inzetten voor de pluk én voor het sorteren. Het is frustrerend dat je een goede werkkraft, waarvan je weet dat het een echte aanwinst zou zijn, na 65 dagen moet laten teruggaan.’

P.V. fruitteler

Papierbergen en wispelturige wetgeving

Hoewel jonge boeren en tuinders heel veel van hun werk houden, zijn er toch enkele minder aangename aspecten. Nagenoeg elke sector heeft te kampen met een hele berg papierwerk: boekhouding, vergunningen, lastenboeken, Mestbankaangifte, verzamelaanvraag, perceelfiches... Het hoort erbij, maar leuk is anders. Het grote nadeel aan de steeds toenemende administratie is dat deze papierberg veel tijd in beslag neemt die onze starters in hun ogen beter kunnen gebruiken om iets te doen waar ze geld mee kunnen verdienen. Voor deze administratie vallen de meesten terug op de ervaring van hun ouders of op externen, zoals vertegenwoordigers van voederfirma's. Een grote administratieve vereenvoudiging zou een mooie stap vooruit betekenen.

Ook het in orde zijn met en het opvolgen van de complexe wetgeving vinden starters allesbehalve fijn. Het kan soms lang duren voor een vergunning goedgekeurd of een dossier afgewerkt wordt, wat het moeilijk maakt om vooraf te plannen. Bepaalde beslissingen van hogerhand zorgen er soms voor dat ze hun manier van produceren helemaal moeten omgooien. In de tuinbouw bijvoorbeeld zijn recent verschillende gewasbeschermingsmiddelen verboden zonder dat er alternatieven op de markt zijn. Vooral voor de nicheteelten vormt dit een probleem. De veehouders zullen dan weer rekening moeten houden met alternatieve huisvestingssystemen.

Menselijk contact

Sommige jonge bedrijfsleiders kampen niet alleen met de reglementering op vlak van planten of dieren maar ook met extra personeelsadministratie. Vooral de tuinbouw zet bijkomende helpende handen in, vooral op drukke momenten zoals de oogst. Vaak zijn het buitenlandse arbeiders, bij gebrek aan Belgen die bereid zijn om het werk voor het beschikbare loon uit te voeren. Dit brengt een hoop extra werk met zich mee: verblijfsvergunningen en arbeidsvergunningen moeten geregeld worden en voor de seizoenarbeiders moeten de plukkaarten in orde zijn. Er moeten een aantal extra voorzieningen worden getroffen die op hun beurt weer extra kosten en werk met zich meebrengen. Hoewel de bijkomende hulp erg welkom is, moet het personeel steeds opgevolgd worden. Hierdoor vinden sommige bedrijfsleiders dat ze zich moeilijker op hun eigen werk kunnen concentreren. Zeker wanneer er iets misloopt of een tijdelijke arbeider plots niet meer komt opdagen tijdens een drukke periode betekent dit extra stress.

Soms vinden jonge boeren het ook lastig dat ze weinig menselijk contact hebben. Buiten de partner of de ouders hebben ze geen directe collega's. Ook voor de tuinders met buitenlandse arbeiders is het moeilijk om contact met hun werknemers te

De steeds groeiende papierberg en de complexe wetgeving nemen veel tijd in beslag.

leggen, omdat die meestal amper Nederlands of Engels spreken. Voor diegenen die voordien gewerkt hebben op een bedrijf waar ze wel collega's hadden, is de aanpassing groot en vooral vrouwen schijnen het lastiger te hebben om dit gewoon te worden. Er zijn echter mogelijkheden om meer met niet-boeren en buitenstaanders in contact te komen, zoals een winkeltje op je bedrijf waar je eigen producten verkoopt, aan hoevetoerisme doen of zorgboer worden. Dit betekent echter extra werk en vergunningen en het loopt niet steeds zonder problemen, zodat niet iedereen dit wil of kan op zijn bedrijf.

Nooit gerust

Hoewel jonge boeren er vaak geen problemen mee hebben om elke dag op hun bedrijf te zijn, zijn er momenten waarop dit minder leuk is. Vooral in de veeteelt is het lastig om eens een dagje over te slaan, want de dieren moeten gevoederd worden en de koeien gemolken. Technische oplossingen, zoals automatische voeding of een melkrobot, kunnen deze druk verzachten, maar ook dit verloopt niet steeds zonder fouten en controle blijft noodzakelijk. De jonge land- en tuinbouwers vinden die constante noodzaak om op het bedrijf aanwezig te zijn vooral lastig als ze ergens uitgenodigd zijn of tijdens de feestdagen.

Verder is het niet gemakkelijk om bepaalde dingen van tevoren te plannen. Bij gewassen in de openlucht ben je afhankelijk van de weersomstandigheden en een regenbui of vorstsprik kan je hele agenda door elkaar gooien. Uitstellen van bepaalde activiteiten is dan niet mogelijk zonder de oogst en bijgevolg je inkomen op het spel te zetten. Er is dus vaak geen andere keuze dan het volgen van de grillen van de natuur.

Ook de onzekerheid over het inkomen is allesbehalve aangenaam. Je weet nooit hoe groot het eigen aanbod zal zijn, aangezien er bij planten of dieren steeds iets mis kan gaan, waardoor de opbrengsten lager uitvallen dan verwacht. Maar zelfs een goede opbrengst van een kwalitatief hoogwaardig product betekent niet dat er een kostendekkende prijs tegenover staat. In een 'goed jaar', waar ook collega's een goede opbrengst hebben, zullen door een overaanbod de prijzen soms laag zijn. In een minder jaar zijn de prijzen dan weer hoger, maar heb je zelf vaak ook weinig te verkopen. De eindbalans is dus altijd onzeker. Oudere boeren hebben meestal een financiële buffer om jaren met weinig inkomsten op te vangen, maar beginnende land- en tuinbouwers zijn volop bezig met hun zware leningen af te betalen en worden dus door tegenslagen het zwaarst getroffen. Het gebeurt dat er op het einde van het jaar onvoldoende overblijft om zichzelf een loon uit te betalen, zodat ze eigenlijk een heel jaar 'voor niets' gewerkt hebben.

'Eigenlijk moet je heel de tijd bij je personeel zijn. Nu is het kalm en die mannen weten dat ook. Ze hoeven van mij zo snel niet te zijn, als het maar gedaan geraakt, maar soms gaat het echt wel traag. Dan probeer ik erop te letten hoeveel rijen ze op een uur tijd doen en als je dan zelf een uur gaat helpen, zie je dat het opeens veel sneller gaat.'

B.C. tomatenteler

'Tegenwoordig moeten we vrij veel naar babyborrels bij vrienden. Als je daar dan bent en een pintje staat te drinken, is het niet leuk dat je om half zes naar huis moet. Ook als je met vrienden uitgaat, rijden zij vaak nog verder naar ergens anders, terwijl je zelf niet mee kan. Dan vloek ik soms in mezelf.'

T.M. vleeskuikenmoederdierenhouder

'Sommige nationaliteiten zijn wat nonchalanter dan de andere. Iemand die zelf niet kan komen, stuurt soms met de beste bedoelingen een vriend in zijn plaats. Je moet dit goed controleren, want voor je het weet, staat de verkeerde persoon in je serre. Als je controle krijgt, zit je met een groot probleem.'

H.V. aardbeienteler

'Zondag is ook voor mij een zondag. 's Avonds probeer ik ook wat vroeger gedaan te hebben. Ik heb nooit anders geweten dan dat er ook zondag 's morgens en 's avonds gemolken moet worden. Ook met Kerstmis is dat zo, je moet naar huis komen als je op een familiefeest zit. Mijn vriendin heeft het daar iets moeilijker mee, maar ik ken haar al tamelijk lang en zij weet dat ook.'

B.M. melkveehouder

BOER EN BURGER GROEIEN WEER NAAR ELKAAR TOE

‘Sommige mensen beseffen niet hoeveel werk er is bij kippen, dat wordt fel onderschat. Ze weten niet dat je elke dag eieren moet rapen, ook op zondag. Ze hebben precies minder respect voor de pluimveesector, waarschijnlijk ook door de vogelgriep en de legbatterijen.’

M.S. leghennenhoudster

‘Als je durft sproeien, zie je de mensen al direct hun neus dichtknijpen en denken ze dat je iets verkeerd doet. Er zijn een hoop controles, maar toch denken de mensen dat. We gaan niet sproeien voor ons plezier, het kost enorm veel. Je zou eens een krop sla bij de mensen moeten brengen die niet gesproeid is en er zou een beestje moeten inzitten. Je zou het wel horen!’

A.D. & C.V. groentetelers

Werken aan een beter imago

Jonge boeren en tuinders vinden het belangrijk dat hun sector een goed imago heeft. Na al die problemen waarmee de sector sinds de jaren 1990 geconfronteerd werd, komt de land- en tuinbouw de laatste jaren weer positief in de media. De jonge boeren en tuinders vinden het belangrijk om zelf bij te dragen tot een juist en positiever beeld van hun sector. Ze willen niet langer beschouwd worden als ‘vervuilers’, maar als een sector die zijn uiterste best doet om op een zo duurzaam mogelijke manier voldoende kwaliteitsvol voedsel voor iedereen te produceren.

Doordat de maatschappij en de landbouw verder uit elkaar groeiden, weten de meeste burgers vaak niet meer hoe het er in de agrarische sector aan toe gaat. Meestal beseft men niet welke inspanningen het hele jaar door geleverd worden om een kwalitatief product bij de eindgebruiker af te leveren. Het stoot jonge boeren dan ook tegen de borst dat ze soms ten onrechte een bepaald etiket opgeplakt krijgen, zonder dat men juist weet hoe de vork aan de steel zit. Ze gebruiken niet zomaar meststoffen of plantenbeschermingsmiddelen, maar om de gewassen de kans te geven om optimaal te groeien.

Producent zoekt bewuste consument

Jonge land- en tuinbouwers zijn zich bewust van deze kloof en proberen zich actief in te zetten om ze te verkleinen. Sommigen nodigen enkele keren per jaar scholen uit voor een bedrijfsbezoek, zodat kinderen al op jonge leeftijd kunnen zien hoe het er echt aan toe gaat op een land- of tuinbouwbedrijf. Anderen stellen hun bedrijf open voor hun burens en andere geïnteresseerden.

Door een transparantere communicatie hopen ze de consument weer meer vertrouwd te maken met de manier waarop voedsel geproduceerd wordt. Alleen zo krijgt de consument een idee van wat de producent ontvangt in ruil voor zijn geleverde inspanning en beseft hij de kloof met de veel hogere prijs die hij in de winkel voor datzelfde product betaalt. Soms voelen jonge land- en tuinbouwers zich door deze lage prijzen tekort gedaan en hopen ze dat een goed geïnformeerde consument ook een eerlijke prijs wil betalen voor producten van bij ons.

Samenleven op het platteland

Het platteland is niet enkel meer voor land- en tuinbouwers en dat leidt soms tot problemen. Enerzijds is het positief dat burgers op die manier weer meer in contact komen met de manier waarop hun voedsel geproduceerd wordt en zo bewuster kunnen zijn in hun koopgedrag. Anderzijds vinden ze het jammer dat deze mensen

De meeste burgers weten vaak niet meer hoe het er in de agrarische sector aan toe gaat.

vaak problemen hebben met typische landbouwactiviteiten of actiegroepen in het leven roepen tegen bepaalde investeringen, zoals een vergister of mestverwerkingsinstallatie, vaak noodzakelijk om een bedrijf rendabel te houden.

Land- en tuinbouwers proberen echter zo goed mogelijk samen te leven met de andere bewoners van het platteland en de overlast ten gevolge van hun activiteiten zo sterk mogelijk te beperken. Kleine dingen als het opruimen van modder van de weg of niet werken op zondag, maken vaak een groot verschil. Verder zijn er ook bedrijven die zich als zorgboerderij openstellen, zodat gehandicapte kinderen of probleemjongeren af en toe komen helpen. Het geeft hen veel voldoening en op die manier willen ze zich ook inzetten voor de maatschappij en de sector positief naar buiten brengen.

'Als je vertelt aan de mensen wat je moet doen, dan zijn ze toch verbaasd. Ze weten bijvoorbeeld niet met welke papieren je in orde moet zijn. Dat is ook een gevolg van de media. Vroeger was het dikwijls boer Sjarel, nu zien ze al eens reclame van Flandria. Ik denk dat de mensen een totaal ander beeld van de landbouw kregen als de media daar meer op inspeelden.'

G.V. vollegrondsgroenteteler

'Mijn vader geeft elk jaar een rondleiding aan alle kinderen van het zesde leerjaar van scholen in de buurt. Dat is niet alleen leuk voor hen, maar ook voor jezelf. Je kan ze iets bijbrengen en zo kom je niet altijd met enkel andere landbouwers in contact.'

D.V. varkenshouder

'Toen ik daarstraks bloemkolen aan het snijden was, passeerde er een ouder koppel. Ze zeiden dat het toch veel werk is en dat weinig mensen weten hoeveel arbeid erin kruipt. Dat vond ik wel tof. Het is positief dat mensen eens iets vragen of een babbelkje willen slaan.'

N.D. bedrijfsleidster gemengd bedrijf

'Bij mijn ouders komt een autistisch meisje helpen. Hiervoor krijgen ze een klein bedrag, maar ze eet iedere middag mee als ze er is, dus voor het geld moet je het niet doen. Je krijgt er wel veel voldoening van. In het begin zei ze niet veel, maar na een maand begon ze te praten. Nu gaat ze naar buiten, helpt afwassen en babbelt met mijn zus. Je ziet dat het meisje open gebloeid is door iets zelf te mogen doen, door haar een beetje verantwoordelijkheid te geven.'

D.V. varkenshouder

EEN TOEKOMST BOORDEVOL UITDAGINGEN

‘Je moet durven investeren. Als je te lang twijfelt, kan dat tegenvallen. Zij die het niet doen, kunnen misschien nog wel rondkomen, maar als je dankzij die investering iets meer winst hebt, kan je weer wat geld opzij zetten voor een volgende investering. Bij die anderen zal dat niet lukken en zo blijf je achteroplopen.’

K.D. tomatenteler

‘Als mijn pa niet meer helpt, ga ik geen 4 uur per dag de tijd hebben om te voederen. Om dat sneller te laten gebeuren, moet het op één of andere manier gemechaniseerd worden. Een zelfreinigende voedermengwagen is heel duur, maar extra personeel kost ook geld. Of je moet de helft van je dieren wegdoen, maar dat gaat ook niet. Vroeger was arbeid geen probleem op de boerderij.’

G.C. melkveehouder

Vertrouwen noodzakelijk

Jonge starters zien de toekomst van de agrarische sector vrij positief in. Voedsel is iets wat mensen altijd nodig zullen hebben en de Belgische producten zijn bekend om hun uitstekende kwaliteit. Het lijkt hen dus vrij onwaarschijnlijk dat er op een gegeven moment geen vraag meer zal zijn naar producten van bij ons. Ook veel nevensectoren zijn afhankelijk van de plaatselijke landbouw. Ze hebben er daarom veel vertrouwen in dat de politiek de Belgische landbouw voldoende zal beschermen tegen zware tegenslagen.

Wie begint met een land- of tuinbouwbedrijf is ervan overtuigd dat hij of zij het bedrijf tot aan zijn pensioen zal leiden. Als je niet de intentie hebt om er 100 procent voor te gaan, moet je er volgens hen immers niet aan beginnen. Eens je besloten hebt om een land- of tuinbouwbedrijf te leiden, heb je bovendien door de enorme investeringen weinig andere keuze dan blijven boeren. Leningen moeten nu eenmaal afbetaald worden en het bedrijf snel opgeven is dus niet aan de orde.

Uiteraard zullen jonge boeren en tuinders in de toekomst geconfronteerd worden met uitdagingen. Zo zullen de stookkosten voor glastuinbouwers waarschijnlijk enkel nog toenemen. Door te investeren in nieuwe technologie zoals warmtekrachtkoppelingen of vergisters proberen ze deze kostenpost te verlagen en zo hun inkomen te verzekeren. Maar ook in de andere sectoren is het afwachten hoe bepaalde wettelijke veranderingen een invloed zullen hebben. Binnenlandse en buitenlandse bedrijven zullen hiermee geconfronteerd worden en het is uitkijken hoe dit zal evolueren. Vooral oudere bedrijven zullen de noodzakelijke investeringen niet kunnen of willen uitvoeren en zullen genoodzaakt zijn de boeken neer te leggen. Hopelijk worden deze stoppers wel voldoende begeleid, om gezinsdrama's te voorkomen.

Zonder ouders

Op nogal wat bedrijven helpen de ouders bij de jonge boeren en tuinders. Ze zullen dit wel niet eeuwig blijven doen en dus moet er nagedacht worden over hoe het bedrijf verder moet als moeder en vader niet meer kunnen helpen. Elk bedrijf heeft een andere strategie om het verdwijnen van deze helpende handen op te vangen. Bij bedrijven waar meerdere kinderen samen met hun ouders werken, zal het bedrijf enkel door de nieuwe generatie voortgezet worden en zullen de taken onderling verdeeld worden. Jonge boeren zonder partner hopen vaak tegen dan een partner gevonden te hebben die mee in het bedrijf wil stappen. Sommigen hopen ook dat hun eigen kinderen de liefde voor de landbouw zullen overnemen en zo de volgende generatie op het bedrijf zullen vormen.

Anderen zullen daartegen hun bedrijfsvoering moeten aanpassen aan de nieuwe

Voedsel is altijd nodig en de producten van bij ons staan bekend om hun uitstekende kwaliteit.

situatie. Door te automatiseren kunnen ze hun eigen werk vergemakkelijken en de extra taken, die vroeger door de ouders gedaan werden, zelf uitvoeren. Veel bedrijfsleiders zullen echter genoodzaakt zijn om extern personeel aan te nemen, al is het maar deeltijds. Sommigen zijn hier niet helemaal gelukkig mee. Ze zijn bang dat ze dan te veel tijd moeten investeren in het opleiden en controleren van hun personeel en dat ze veeleer manager dan boer of tuinder zullen zijn. En het is dit laatste waar ze met heel hun hart voor gekozen hebben.

Investeren om te overleven

Het merendeel van de jonge land- en tuinbouwers meent dat ze in de toekomst hun bedrijf zullen moeten uitbreiden om op een rendabele manier te kunnen blijven produceren. Vooral starters die een bestaand bedrijf met verouderde gebouwen of serres overgenomen hebben, maken plannen om ze op korte termijn te vervangen door nieuwere. Op die manier hopen ze te besparen in arbeidstijd of in externe kosten zoals hun energiefactuur. Het zijn dure investeringen, maar zolang er geen grote wettelijke veranderingen optreden, zullen ze met deze vernieuwde infrastructuur waarschijnlijk de rest van hun leven verder kunnen.

Ook wanneer het bedrijf grondig vernieuwd is, moeten boeren blijven investeren. Alleen zo kunnen ze competitief zijn ten opzichte van de andere spelers op de markt. Starters denken dat vooral grotere bedrijven zullen overblijven, die dankzij hun schaalvoordelen een betere winstmarge kunnen overhouden. Investeren is ook noodzakelijk om mee te kunnen met de buitenlandse concurrentie, die vaak voor een lagere prijs een soortgelijk product op de markt kan brengen. Jonge land- en tuinbouwers geloven echter in het produceren van een kwaliteitsvol product en hopen dat de consument bereid is om de bijbehorende meerprijs hiervoor te betalen. Want hoewel ze beseffen dat ze waarschijnlijk nooit rijk zullen worden van het boerenleven, is het nog altijd hun inkomstenbron en vinden ze het een zinvolle manier om zichzelf en hun gezin te onderhouden.

De laatste jaren is de financiële situatie van veel jonge land- en tuinbouwers moeilijker geworden. In tegenstelling tot hun oudere collega's hebben zij nog geen financiële buffer kunnen aanleggen om in tijden van wisselvallige en vooral lage prijzen toch hun leningen te kunnen afbetalen en zichzelf een loon uit te betalen om hun gezin te onderhouden. Jonge boeren gaan ervan uit dat verschillende bedrijven zullen verdwijnen, vooral oudere bedrijfsleiders die grote noodzakelijke investeringen niet meer zien zitten en besluiten te stoppen. Aangezien de jonge starters wel nog willen investeren, zijn ze ervan overtuigd dat ze sterker staan en dat hun bedrijf de toekomst zal aankunnen.

'Een bedrijf is pas rendabel als er geld over is om te investeren. Als je een paar jaar net genoeg verdient en niet kan investeren, ga je eigenlijk altijd achteruit. Je bomen worden ouder, je machines verslijten. Investerings zijn nodig om gewoon op niveau te blijven en zeker als je vooruit wilt.'

G.H. fruitteler

'Je begint aan iets zonder te weten wat het wordt. Op mijn vorig werk vroegen ze of ik nog terugkwam. Ik zou misschien wel willen, maar ik mag niet van de bank. Met mijn vorige loon krijg ik deze lening nooit afbetaald.'

G.C. melkveehouder

'Er zijn ook mensen die geen investeringen kunnen doen om over te schakelen op scharrelkippen en die dus moeten stoppen. We proberen als bedrijf te groeien, want nu gaan alle kleine bedrijfjes eruit.'

E.V. leghennenhoudster

'Tot nu toe hebben we altijd met Belgische plukkers gewerkt. We zitten nog met een deel jonge bomen, dus hebben we in de toekomst wat meer mensen nodig, maar daar komt weinig reactie op. In de nieuwe loods kunnen we mensen te slapen leggen.'

B.J. biologisch fruitteler

'Ik probeer zo zelfstandig mogelijk te zijn en mijn bedrijfsbeleid is daar ook op afgestemd. We fokken zelf onze zeugen en een deel van de voeders produceren we zelf. Ook verwerken we onze eigen mest. Sinds vorig jaar werk ik samen met een versnijder om een deel van het vlees onder eigen label te verkopen en zo een stuk van de afzet zelf in handen te hebben.'

C.D. varkenshouder

3

Veel land- en tuinbouwbedrijven hebben moeite met het vinden van een opvolger. De enkelingen die wel een bedrijf willen leiden, zijn zeer gemotiveerd en kiezen heel bewust. Ze zorgen graag voor planten en dieren en nemen de mindere kanten er graag bij. De jonge ondernemers zetten dan ook alles op alles om er een rendabel modern bedrijf van te maken, dat klaar is voor de uitdagingen van de toekomst.

KIEZEN OM ERVOOR TE GAAN

CONCLUSIE

Motivatie bij jonge land- en tuinbouwers

Voor haar eindwerk over ‘Motivatie bij jonge land- en tuinbouwers’ onderwierp Sanne Verheyen 32 jonge boeren, boerinnen, tuinders en tuiniërs aan een diepte-interview om zo te peilen naar wat hen drijft om vandaag in de agrarische sector aan de slag te gaan en hoe dit proces verlopen is. De jonge starters die meewerkten aan dit kwalitatieve onderzoek waren actief in de verschillende sectoren en woonden verspreid over heel Vlaanderen. Dit thesisonderzoek werd uitgevoerd binnen het kader van het Centrum voor Wetenschap, Techniek en Ethiek (K.U.Leuven).

Bedrijf zkt boer of tuinder

De agrarische sector in Vlaanderen telt ongeveer 30.000 land- en tuinbouwbedrijven, al daalt dit aantal jaar na jaar. Hier speelt enerzijds de hoge leeftijd van de bedrijfsleiders: een kwart heeft al de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. Anderzijds moeten sommigen voortijdig stoppen om redenen waar ze zelf vaak weinig vat op hebben. Het familiale karakter van onze bedrijven biedt een zekere veerkracht tegen de schommelende prijzen, maar die is niet eindeloos. Ook de bedrijfslocatie, wijzigingen in wet- en regelgeving of verouderde infrastructuur kunnen een reden zijn om met het bedrijf te stoppen.

Niet elk bedrijf vindt een opvolger. Vooral kleinere bedrijven hebben het moeilijker en worden opgeslokt door andere bedrijven. Grotere bedrijven zijn wel interessant voor jonge starters, maar hun aantal is beperkt. Beginnen in de agrarische sector is niet gemakkelijk, veel jongeren worden afgeschrikt door de hoge investeringen, onzekere inkomsten, het harde werk en de noodzakelijke administratie. Naast de nodige dosis technische knowhow moeten ze eveneens beschikken over de nodige kennis van boekhouding, personeelsmanagement, wetgeving en administratie. Jonge starters hebben dan ook vaak een volledige landbouwopleiding gevolgd.

Moeder, waarom boeren wij?

Jonge starters groeiden meestal op een land- of tuinbouwbedrijf op. Sommigen werkten eerst als werknemer, maar beseften al snel dat de zelfstandigheid en de vrijheid van een eigen bedrijf hen beter lag. Zelf het werk doen en zelf beslissen waar het bedrijf naartoe gaat, dat is wat ze willen. Naast ondernemingszin en een portie ‘boerenverstand’ zijn de nodige stressbestendigheid en relativeringsvermogen noodzakelijk om een bedrijf succesvol te leiden. Zelfstandigheid is geen synoniem voor eenzaamheid: de meesten zijn actief in meerdere verenigingen en omdat ze meestal op hun bedrijf wonen, kunnen ze gemakkelijk werk en gezin combineren. Vaak werken ze samen met hun partner of familieleden. Ook voor hun kinderen is een land- of tuinbouwbedrijf een leuke omgeving.

In de ogen van jonge land- en tuinbouwers is de boerenstiel de mooiste die er is. Ze houden ervan om levende organismen te verzorgen en genieten van de groei van iets kleins tot een kwaliteitsvol product. Ze houden van het werk buiten en voelen zich sterk verbonden met het leven en de natuur. Als zelfstandig ondernemer kunnen ze zelf hun dag indelen en hun werk plannen, zodat er voldoende afwisseling is in hun werk. Ze vinden het meestal dan ook niet erg om lange dagen te maken en weinig vakantie te hebben, want hun inspanningen zullen beloond worden. Grote investeringen zijn soms nodig om alles efficiënt te laten verlopen, maar als achteraf

blijkt dat het de juiste keuze was, is de voldoening des te groter.

De meeste jonge land- en tuinbouwers kiezen voor een bedrijf in dezelfde sector als hun ouders. Die kennen ze het best en die spreekt hen ook het meest aan. Dan komt de keuze tussen een eigen bedrijf opstarten of een bestaand bedrijf overnemen. Zelf starten vraagt veel tijd en inspanningen, maar biedt het voordeel dat alles is zoals de jonge ondernemer het zelf beslist. Bij overname kiezen jongeren vaak voor het ouderlijk bedrijf. Dit kennen ze door en door en bij problemen kunnen ze raad vragen aan hun ouders. Meestal zijn de ouders nog niet op een leeftijd waarop ze aan stoppen denken, zodat meerdere generaties samen op het bedrijf werken. Het samenbrengen van de verschillende bedrijfsvisies verloopt niet steeds vlekkeloos.

Positief blijven denken

Hoewel jonge land- en tuinbouwers houden van hun vak, zijn er ook wat minder leuke kanten, zoals de enorme hoeveelheid administratie en de wisselende wetgeving. Meestal vinden ze het niet erg om elke dag op het bedrijf te zijn, al zijn er momenten waarop ze liever eens een dagje zouden overslaan. Door de sterke invloed van de natuur is het niet gemakkelijk om bepaalde dingen vooraf te plannen en de agenda wordt soms volledig door elkaar gegooid. Een ander minpunt is het onzekere inkomen. Zelfs wanneer ze een mooie opbrengst hebben van een kwalitatief hoogwaardig product, zijn ze niet zeker dat de opbrengst de kosten zal dekken. Als jonge boer of tuinder hebben ze een kleine financiële buffer en wat hun jaarinkomen ook is, de zware leningen moeten afbetaald worden.

Ondanks alles blijven de jonge land- en tuinbouwers hun toekomst positief zien. Ze zullen met problemen geconfronteerd worden, maar zijn ervan overtuigd dat ze door juist te investeren hun bedrijf rendabel kunnen houden. Ook proberen ze de kloof tussen burger en producent te verkleinen. Wanneer de consument zou weten welke inspanningen er geleverd moeten worden om een bepaald product in de rekken te krijgen, zal hij bereid zijn om een redelijke prijs te betalen. Onze jonge starters weten dat ze een kwalitatief hoogwaardig product leveren en vertrouwen erop dat er hiervoor steeds een afzetmarkt zal zijn.

Boeren op een Kruispunt

Brouwerijstraat 1

9880 Aalter

Tel. 0800 99 138 (gratis nummer)

www.boerenopeenkruispunt.be

Boerenbond

Diestsevest 40

3000 Leuven

Tel. 016 28 61 01

www.boerenbond.be

Groene Kring

Waversebaan 99

3050 Oud-Heverlee

Tel. 016 47 99 98

www.groenekring.be

Centrum voor Wetenschap, Techniek en Ethiek (K.U.Leuven)

Kasteelpark Arenberg 30, bus 2456

3001 Heverlee

Tel. 016 32 96 65

www.cwte.be

COLOFON

Stuurgroep Leerstoel Landbouw en Samenleving: Stef Aerts, Ruben Boonen, Eddy Decuyper, Johan De Tavernier en Dirk Lips.

Met bijzondere dank aan Sanne Verheyen, Riccy Focke, Leen Schrevens en alle jonge land- en tuinbouw(st)ers die meegewerkt hebben aan het thesisonderzoek.

Redactie: Ruben Boonen

Coördinatie: Ruben Boonen, Stef Aerts en Johan De Tavernier

Fotografie: Marcel Bekken, Studio Boerenbond, Marco Mertens en Twan Wiermans

Vormgeving: Studio Boerenbond

Drukkerij: Geers Offset

Eerste druk: januari 2011

D/2011/0728/03

© 2011, Leerstoel Landbouw en Samenleving

licens nr.: DK/11/1

Gedrukt op 100% gerecycleerd, milieuvriendelijk papier.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische drager of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de stuurgroep.

DRIJFKRACHT

JONGE STARTERS IN LAND- EN TUINBOUW

Deze brochure is gebaseerd op het eindwerk van Sanne Verheyen naar motivatie bij jonge boeren, gemaakt in het kader van de 'Leerstoel Landbouw en Samenleving', een samenwerking tussen de Boerenbond en het Centrum voor Wetenschap, Techniek en Ethiek (k.u.Leuven).

Hoewel de Vlaamse land- en tuinbouw een belangrijke sector is, daalt het aantal bedrijven jaar na jaar. Steeds minder jonge mensen voelen zich geroepen om boer of tuinder te worden en een eigen bedrijf te leiden. Waarom zouden ze ook? Onzekere prijzen, administratieve rompslomp, weinig vrije tijd en zware investeringen zijn maar enkele factoren die mogelijk geïnteresseerden afschrikken.

Gelukkig voelen sommigen zich nog steeds geroepen tot deze mooie stiel en nemen ze het besluit om zelfstandig agrarisch ondernemer te worden. De weg is niet steeds gemakkelijk en ze moeten belangrijke keuzes maken. Ze zijn vaak heel gedreven en proberen een rendabel modern land- of tuinbouwbedrijf uit te bouwen. Wie zijn ze? Wat drijft hen? Hoe kijken ze naar de toekomst?

Deze publicatie wil een licht werpen op wat jonge mensen ertoe drijft om in de land- en tuinbouwsector aan de slag te gaan en een eigen bedrijf te leiden.